

Tarih ve GÜNce

Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi
Journal of Atatürk and the History of Turkish Republic
Sayı: 12 (2023/Kış), ss. 93-122.

Geliş Tarihi: 15 Eylül 2022

Kabul Tarihi: 5 Ocak 2023

Araştırma Makalesi/Research Article*

Makedonya/Selanik Muhaciri Prof. Dr. Afet İnan ve Atatürk

F. Rezzan ÜNALP**

Öz

1877-1878 Osmanlı-Rus (93 Harbi) Harbi'nden sonra Balkanlardan Anadolu'ya bir göç hareketi devamlı olarak yaşanmış, bu göç, 20.yüzyıl başında yaşanan Balkan Savaşları ile vahim bir görünüm kazanmıştır. Bulgarlar, Yunanlar, Sırlar ve Karadağlıların Müslüman-Türk halkı yok etme ve topraklarından kovma isteği nedeniyle yaptıkları zulümler, Rumeli'ndeki Türk-Müslüman ahalinin göç ederek İstanbul ve Anadolu'ya gelmesiyle neticelenmiştir. Balkan Savaşları sırasında Türk-Müslüman ahaliyi topraklarından adeta söküp atan bu kaçışın, içinde yer alan bir çocuk vardır ki; daha sonra bu çocuk Cumhuriyet Türkiye'sinin bir kültür sembolü, aydın bir kadını, Türk Tarih Kurumu'nun kurucu üyelerinden birisi olacaktır. O kişi, tarihçi kimliğiyle Prof.Dr. Afet İnan'dır.

1912'de Yunan birliklerinin Selanik'e yaklaştığı haberi geldiğinde evlerini terk ederek doğdukları, büyüdükları topraklar olan Makedonya'dan İstanbul'a gelen muhacir bir ailenin çocuğu olan Afet İnan, çocukluğundan itibaren babasının memuriyeti dolayısıyla sık yer değiştirmiş olmaları, yurdun farklı köşelerinde yaşayarak bulunmuş olmaları, kendisine yurdunu tanıma olanağı verdiği gibi aynı zamanda yurt sevgisinin, ulusuna karşı duyduğu bağlılık duygularının kuvvetlenmesine, kitaplarda bulamadıklarını görerek öğrenmesine etki etmiş, gördükleri ve yaşadıklarına okumakla ekleyeceği çok şeylerin olduğu bilincini de kazandırmıştır.

Bu makalede; Balkan Savaşları öncesi ve savaş sırasında Mustafa Kemal'in askeri faaliyetlerinden kısaca bahsedildikten sonra Balkan Savaşı'nın getirdiği ağır sonuçlar, özellikle Selanik'in nasıl kaybedildiğinden, bölgede yaşayan Türk-Müslüman halkın ne şekilde Anadolu'ya geldiğinden bahsedilmiştir. Selanik'ten ailesiyle birlikte

* Bu makalede Etik Kurul Onayı gerektiren bir çalışma bulunmamaktadır. There is no study that would require the approval of the Ethical Committee in this article.

** Doç. Dr., Ufuk Üniversitesi, (rezzan.unalp@ufuk.edu.tr), (0000-0003-1728-046X).

İstanbul'a göç eden Afet İnan'ın çocukluğu ve Atatürk'le tanışmasına kadar olan yaşadıkları, Atatürk ile tanışmasını müteakip eğitim hayatındaki gelişmeler ele alınmış ve her iki insanın genç cumhuriyetin şekillenmesinde üstlendikleri role dikkat çekilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Balkan Savaşları, Afet İnan, Makedonya, Selanik, Göç, Mustafa Kemal Atatürk

Macedonia/Thessalonikian Deportee Prof.Dr. Afet İnan and Atatürk

Abstract

After the 1877-1878 Ottoman-Russian (93 War) War, there was a continuous migration movement from the Balkans to Anatolia, and this migration gained a grave appearance with the Balkan Wars at the beginning of the 20th century. The persecution of the Bulgarians, Greeks, Serbs and Montenegrins due to their desire to exterminate the Muslim-Turkish people and expel them from their lands resulted in the migration of the Turkish-Muslim people in Rumelia to Istanbul and Anatolia. During the Balkan Wars, there is a child involved in this escape, which almost drove the Turkish-Muslim people from their lands; later, this child will become a cultural symbol of the Republic of Turkey, an enlightened woman, and one of the founding members of the Turkish Historical Society. That person, as a historian, is Prof.Dr. Disaster is Inan.

Afet Inan, the child of an immigrant family who came to Istanbul from Macedonia, the land where they were born and grew up, when the news that Greek troops were approaching Thessaloniki in 1912. While giving him the opportunity to get to know his homeland, it also strengthened his love of homeland and his feelings of attachment to his nation, had an effect on his learning by seeing what he could not find in books, and made him conscious that he had a lot to add to what he saw and lived through by reading.

In this article; After briefly mentioning the military activities of Mustafa Kemal before and during the Balkan Wars, the heavy consequences of the Balkan War, especially how Thessaloniki was lost, and how the Turkish-Muslim people living in the region came to Anatolia are mentioned. The childhood of Afet Inan, who immigrated to Istanbul with his family from Thessaloniki, and his experiences until he met Ataturk, the developments in his education life following his meeting with Ataturk were discussed, and the role of both people in the shaping of the young republic was tried to be pointed out.

Keywords: Balkan Wars, Afet İnan, Macedonia, Thessaloniki, Deportation, Mustafa Kemal Atatürk

Giriş

Balkan Savaşları sırasında Rumeli'den Anadolu'ya yapılan Türk göçlerinin en önemli nedenini müttefik Balkan Devletlerinin askerleri ve komitalarınca yapılan akıl almaz zulümler oluşturmuştur. Balkanlarda Türklere karşı kurulan komitacılık, Balkan Savaşlarından çok daha önce başlamış, önce Edirne ve oradan da İstanbul'a doğru göçler hızlanmıştır. Balkan Savaşı'nın başlaması ve Osmanlı Devleti'nin mağlubiyeti ile sonuçlanması üzerine çok hazin tablolar sergileyerek devam eden göçler, Balkan faciasının en acıklı safhasını teşkil etmiştir.¹

Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki yazgısı, 1912 yılının baharında düzenlenen anlaşmalarla kesin biçimde belirlenmişti. Bulgaristan, Sırbistan, Yunanistan ve Karadağ, Rus diplomatik görevlilerinin etkin desteği ile Avrupa'daki Osmanlı topraklarının parçalanmasını karara bağlamışlar, buna göre 8 Ekim 1912'de Karadağ, Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmiş, müteakiben diğer Balkan Devletleri de Karadağ'ı izlemiştir.²

Birinci Balkan Savaşında Türk ordusu, 1877-1878'de uğradığından çok daha hızlı bir yenilgiye uğramıştır. Asker sayısı bakımından Türk ordusunun bire karşı iki oranında bir güçle bağlaşıklara karşı savaşması, Trablusgarp'ta (*Libya*) İtalya ile savaşın devam etmesi, Yunan donanması yüzünden deniz yoluyla ikmal yapılamaması ve askerî yönden yeterli hazırlıkta olunmaması dolayısıyla Osmanlı Devleti kolay bir şekilde mağlup olmuştur.

Türklere karşı yürütülen savaşta büyük ağırlığı yüklenmiş olan ve 22 Ekim 1912'de Kırkkilise (*Kırklareli*)'ye, arkasından 28 Ekim'den 3 Kasım'a

¹ Ahmet Halaçoğlu, *Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1913)*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1994, s. 31.

² 25 Eylül 328 (8 Ekim 1912) de Baş Kumandanlık Vekâletinden İkinci Ordu Müfettişliğine şu telgraf geldi: "Karadağ hükümeti ilan-ı harb etmiştir. Bulgaristan, Yunanistan, Sırbistan'ın da kariben icra-yı muhasamat eylemeleri melhuzdur. Seferberlik ve tahşidatın tesri' ve hududların setrine aid tedabirin bila...vakit ittihazı ehemmiyetle mütemennadır." Aynı tarihte Garp Ordusu da Selanik'e gelmiştir. Bkz. Fevzi Çakmak'ın kendi kaleminden "Garb-i Rumeli'nin Suret-i Ziyai ve Balkan Harbinde Garp Cephesi" adlı özgün kitap, s. 63.

kadar süren çatışmalarda Lüleburgaz'a kadar ilerleyen Bulgar ordusu karşısında yenilen Türk ordusu, İstanbul öncesinde son savunma çizgisi olan Çatalca'ya kadar gerilemiştir.

Batıda ise 24 Ekim'den 26 Ekim gününe kadar süren savaşlarda Sırp- lar, Türkleri Kumanova'da yenmişler ve Adriyatik Denizi'ne inmişler, Manastır 18 Kasım'da Sırp- ların eline geçmiştir. Yunan ordusu ise Güney Makedonya içinden ilerleyerek 8 Kasım'da Selanik'i savaşmadan teslim almıştır.³ İşte Afet İnan'ın ailesinin Selanik'ten kaçışları bu süreçte gerçekleşmiştir.

1. Afet İnan ve Ailesi

Selanik, Osmanlı İmparatorluğu'nun İstanbul'dan sonra Avrupa'daki en büyük şehri, çok önemli bir limanı, aynı zamanda eyalet merkezi konumunda idi. III. Ordu'nun merkezi de zaman zaman ya Selanik ya da Manastır (*Bitola*) olmuştur. Selanik'in nüfusu o dönem için büyük rakam olan 300 bin civarındaydı. Pek çok orta dereceli sivil ve askerî Türk Okulu dışında bir Hukuk Fakültesi vardı. Önemli Türkçe gazete ve dergilerin yayınlandığı bir kültür merkeziydi.⁴

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurucusu Mustafa Kemal (*Atatürk*) ile hayatı 1925 yılında kesişen ve bu tarihten itibaren onun hayatında önemli bir yere sahip olan Afet İnan, Selanik'in bir kazası olan, Halkidikya Yarımadasının Selanik koyuna hakim yamaçlarında yer alan Poliroz (*Poliyiros*)/Ksendire'de, 1908 yılında doğmuştur. Afet İnan'ın annesi Şehzane Hanım, Selanik'in bir kazası olan Doyran'dan olup, babası İsmail Hakkı Bey ise Şumnu'ludur. İsmail Hakkı Bey, Bursa Ziraat Mektebini bitirdikten sonra 1905 yılında İstanbul Halkalı Yüksek Ziraat Mektebini bitirmiş ve Ksendire'ye gelmiştir. Afet İnan'ın annesi ve babası burada birbirlerini görmüşler ve evlenmişlerdir. Babası İsmail Hakkı Bey'in tayini nedeniyle

³ Justin Mc Carthy, *Ölüm ve Sürgün*, Çev. Bilge UMAR, İnkılap Yayınevi, İstanbul, 1995, ss. 146-147.

⁴ Yılmaz Öztuna; *Avrupa Türkiyesi'ni Kaybımız Rumeli'nin Elden Çıkışı*, Babiali Kültür Yayıncılığı, İstanbul, Haziran 2006, s. 110.

aile, Afet İnan'ın doğduğu yıl Doyran'a taşınmıştır. Daha sonra sırasıyla Vodina ve Rubcoz/Ropcoz'a* gitmişlerdir.

Balkan Savaşı sırasında Yunan birliklerinin Selanik'e yaklaşması üzerine İsmail Hakkı Bey, Rubcoz'a geldiklerinde henüz dört yaşında olan Afet'i ve diğer çocuğu Ahmet Reşat'ı alarak evini terk etmek zorunda kalmış, at üzerinde yaptıkları zahmetli bir yolculuk sonucunda istasyona varmışlardır. Orman korucusunun bekçiliğinde Afet ve kardeşi istasyonda bir odada kalmışlar, babaları ise annesi ve anneannesini almak üzere geri dönmüştür. Diğer göç eden, hatta bir anlamda evlerinden, yurtlarından kaçan ahaliyle beraber yarı yola kadar gelen annesini babası karşıladıktan sonra, tüm ailenin sonraki durağı, kalabalık bir tren içinde geldikleri İstanbul olmuştur.

Sadece dedesi (*babasının babası*) Salmanlının Ahmet Ağa, Rubcoz'da kalmıştır. Onlarla birlikte yola çıkmak istemeyen, toprağını terk etmeyerek sonuna kadar direnmeyi seçen Ahmet Efendi, evinin demir kapısını sürgüledikten sonra pencereden çarşığı işgal eden düşman askerlerine ateş açmış, kapıyı açamayan askerler bunun üzerine evini ateşe vermişlerdir. Ahmet Ağa ölene kadar silahını bırakmamış ve yanan evde hayatını kaybetmiştir.⁵

2. Balkan Savaşları Öncesinde Mustafa Kemal'in Selanik'ten Ayrılışı ve Trablusgarp Savaşı'na Katılması

1881 yılında Selanik'te dünyaya gelen Mustafa Kemal (*Atatürk*), Selanik kaybedilmeden henüz bir yıl önce, Kolağası (*Kıdemli Yüzbaşı*) rütbesiyle 5. Selanik Kolordusu Erkân-ı Harbiye Birinci Şube İkinci Kısmında görev yapmaktaydı.⁶ Trablusgarp Savaşı nedeniyle İstanbul'a çağrılan Mustafa Kemal, Manastır'daki III. Ordu'ya atanmış olan Harp Okulu'ndan ve Harp Akademisi'nden arkadaşı Ali Fuat (*Cebesoy*) ile 1911 yazında Selanik'te görüştüğünde; arkadaşına söylemiş olduğu, "*Selanik'i bir daha Türk görecek*

* Rubcoz (Dövlén) 1878'de Rumeli-i Şark Vilayetine merkezi olan Filibe'ye bağlı bir kaza iken daha sonra Selanik vilayetinin Drama Sancağına bağlanmıştır. Bölge halen Filibe'nin İstanamika kazası dâhilindedir. Bölgenin önemli merkezlerinden biri de Çepelli köyüdür. Vaktiyle Rubcoz kazasının merkezi olan "Dövlén" şimdi Paşmaklı vilayetine bağlı bir kazadır. Bkz. Tahir Sezen, *Osmanlı Yer Adları*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayını, Nu:21, Ankara, 2006, s. 434.

⁵ Arı İnan, *Afet İnan*, Remzi Kitapevi, İstanbul, Şubat 2006, ss. 19-31.

⁶ Utkan Kocatürk, *Doğumundan Ölümüne Kaynakçalı Atatürk Günlüğü*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2007, s. 15.

miyim” sözleri, ne yazık ki genç subayın endişelerinin yersiz olmadığını göstermiş ve Mustafa Kemal doğduğu bu topraklara bir daha dönmemiş, Selanik’i bir daha hiç görememiştir.⁷

8 Ekim 1911’de İstanbul’dan gazeteci kisvesinde Mustafa Şerif adıyla Mısır’a hareket eden Kolağası Mustafa Kemal, İskenderiye’ye varduktan sonra İttihat ve Terakki memurlarıyla Bingazi’ye doğru yola çıkmış, fakat yolda hastalanınca İskenderiye’ye dönmek zorunda kalmıştır. On beş gün kadar hastanede yatan Mustafa Kemal, bu sırada İskenderiye’ye gelen arkadaşları -Selanik’ten çocukluk arkadaşları- Nuri (*Conker*) ve Fuat (*Bulca*) Beylerle tekrar yola çıkmış, defalarca İngiliz sınır devriyelerine yakalanma tehlikesi atlattıktan sonra Tobruk’taki Türk karargâhına ulaşmıştır.⁸

Mustafa Kemal, Trablusgarp’a yolculuğunu, Bingazi’deki Ayn-ı Mansûr Karargâhından arkadaşı Kerim Bey’e (Abdülkerim Paşa) yazdığı 9 Mayıs 1912 tarihli mektubunda şöyle anlatmaktadır: “...Ben İstanbul’dan Naci (General Eldeniz), Hakkı ve Yakup Cemillerle çıktım. Naci, bütün hayallerine rağmen, komita adına hiç kimse tarafından hiçbir yardım görmedi. Paraları bitti. Genel Merkezden 300 lira istediler. İlk verilen cevapta para yok, Enver’e ulaşın dendi. Naci’nin üstelemesine Harbiye Nazırı Nazım Paşa azarlama ve teessüfle karşılık verdi. Benim senedimle Naci’ye, Ömer Fevzi’den 200 İngiliz lirası aldık, hareket edildi.

2 Kasım 1911 günü İskenderiye’den hareket etmiştik ki yolda hastalandım, tekrar İskenderiye’ye döndüm. 15 gün kadar hastanede yattım. Bu arada bizim Nuri (Conker), Fuat (Bulca) da geldiler. 17 Kasım 1911 günü yeniden bunlarla yola çıktık. Bu özveriyle arkadaşlarla, biraz zorlukla ve bir kez de tutuklanarak yerimize diğerlerini bırakmak suretiyle Mısır sınırını geçtik. Tobruk’ta birkaç gün kalarak başarılı bir netice veren Aralık 1911 Muharebesini yaptıktan sonra Derne’ye geldik.”⁹

Mektubunda bahsettiği 22 Aralık 1911’de Tobruk’ta cereyan eden muharebeden sonra, Mustafa Kemal 30 Aralık’ta Derne’ye geçerek önce

⁷ Ali Fuat Cebesoy, *Sınıf Arkadaşım Atatürk*, İstanbul, 1981, ss. 206-209.

⁸ Yusuf Hikmet Bayur, *Atatürk Hayatı ve Eserleri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1997, s. 50. Mustafa Kemal’e Mısır’da rastlayan Rauf Orbay, “...Yanında İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin hatibi unvanını alan Ömer Naci ile fedai olarak tanınan Mülazım Sapançalı Hakkı ve Yakup Cemil Beyler de vardı.” demektedir. Bkz. Yusuf Hikmet Bayur, *a.g.e.*, ss. 50-51.

⁹ 1911-1912 Osmanlı-İtalyan Harbi ve Kolağası Mustafa Kemal, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları., Ankara, 1984, ss. 207-208.

Şark Kolu Komutanı olmuş, 16 Ocak tarihli muharebede gözünden yaralanınca bir ay Hilâl-i Ahmer (*Kızılay*) hastanesinde tedavi görmüştür. Tamamen iyileşmeden hastaneden ayrılan Mustafa Kemal'in gözündeki rahatsızlık, 4 Mart 1912'de yapılan ve çok zor şartlarda cereyan eden umumi muharebe sırada tekrarlamıştır. Bir süre istirahat eden Mustafa Kemal, 6 Mart 1912'de Derne Komutanı olmuştur.¹⁰

Savaş başladıktan bir iki ay sonra bir kısmı Mısır, diğer kısmı da Fransa ve Tunus yoluyla cepheye gelen seçkin Türk subayları, burada Türk-Müslüman savunma cephesini canlandırmışlar ve teşkilatlandırmışlardı.¹¹ Ancak Osmanlı Devleti, Balkan Savaşı nedeniyle 15 Ekim 1912'de İtalyanlarla Uşi Antlaşması'nı imzalamak zorunda kalınca Trablusgarp boşaltılmıştır.

3. Balkan Savaşı'nın Başlaması ve Selanik'in Teslimi

Mustafa Kemal ve arkadaşı Nuri Conker, Balkan Savaşı'nın başlaması üzerine vazife almak için hareketlerine müsaade edilmesini istemişler, Bingazi ve çevresi Kumandanı Enver Bey'de, 27 Ekim 1912'de İstanbul'a Başkumandanlık Vekâletine gönderdiği telgrafta,¹² "*Mustafa Kemal'in gönderildiğini*" bildirmiştir. Mustafa Kemal bu süreçte Selanik'in düştüğü, Bulgarların Çatalca önlerine geldiği haberini Mısır'da bulunduğu sırada almıştır. Müteakiben Avusturya-Romanya yolu ile İstanbul'a genel karargâha dönmüştür.¹³

25 Kasım 1912'de Harekât Şubesi Müdürü olarak atandığı, Gelibolu'da bulunan Bahr-i Sefid Boğazı (*Çanakkale Boğazı*) Kuva-yı Mürettebe Komutanlığına katılmak üzere İstanbul'dan ayrıldığında (*1 Aralık 1912 günü*)¹⁴ Rumeli'de Türklerin elinde kalabilmiş bölgeler yalnızca İşkodra, Yanya ve Edirne idi. Bu kentlerin tümü ise kuşatılmış durumda bulunuyordu. Sadece iki ay süren savaşlar sonunda tüm Rumeli kaybedilmiş, 1913 yılının Nisanında bu üç büyük kent düşmüştür. Yanya 5 Martta Yunanların,

¹⁰ Hale Şıvgın, *Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk - İtalyan İlişkileri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2006, s. 80.

¹¹ Celal Tefvik Karasapan, *Libya - Trablusgarp, Bingazi ve Fizan*, Resimli Posta Matbaası, Ankara, 1960, s. 206.

¹² *Atatürk İle İlgili Arşiv Belgeleri (1911-1921 Tarihleri Arasına Ait 106 Belge)*, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1982, s. 2.

¹³ Hale Şıvgın, *a.g.e.*, s. 81.

¹⁴ Yusuf Hikmet Bayur, *a.g.e.*, s. 53.

Edirne 26 Martta Bulgarların ve 22 Nisanda İşkodra Karadağlıların eline geçmiştir.¹⁵

Yunan ordusunun Selanik'e yürüdüğüünün haber alınması üzerine halk panik içinde göç etmeye başlamış, bir iki hafta içinde Selanik'ten ayrılan muhacir sayısı 25 bine ulaşmıştır.¹⁶ Manastır'daki Garp Ordusu Kumandanlığına¹⁷ 17 Kasım 1912 (4 Teşrin-i sani 328) tarihinde çekilen telgrafta, "...Selanik'in sükut ettiği ve Yunan ordusunun Manastır'a doğru hareket ettiği ve kuvvetinin 35 bin kadar olduğunun tahmin edildiği" bildirilmiştir.¹⁸

"İzmir'de bulunan Selanik Defterdarından alınan habere göre, Selanik'e giren Bulgar askerlerinden bir kısmıyla Yunan askerlerinin bir takımının sur içinde savunma durumunda bulunan askerlere karşı ve diğer kısmının da Dedeağaç'ın yakınına sevk olundukları, bu sırada Selanik limanında da yirmi kadar Yunan nakliye vapurunun mevcut bulunduğu" öğrenilmiştir. Bu durum Selanik'ten hem Başkumandanlık Vekâleti ve hem de Garp Ordusuna şifreli gönderilen telgrafla duyurulmuştur.¹⁹

"Selanik'in sükut bulmasıyla Bulgar ve Yunanların Selanik'e girişini müteakip Türk subay ve ahaliden birçokları buldukları mekanlardan çıkarılarak son derece gaddarca yaralanmış ve katledilmiş, Yunan ve Bulgarların vahşi uygulamaları göz önünde bulundurularak vatanın savunulması" Manastır'daki Garp Ordusu Kumandanlığından istenmiştir.²⁰

¹⁵ Justin Mc Carthy, *a.g.e.*, 147. Çatalca savunma çizgisi, Bulgar saldırısına karşı direnerek Osmanlı başkentini kurtarmış, ancak Balkan Devletleri arasındaki bölünme ve bundan dolayı çıkan İkinci Balkan Savaşı Osmanlılara, yitirdikleri topraklarından küçük bir bölümünü kurtarma olanağı vermiştir. Bulgaristan'a karşı Yunanistan, Karadağ ve Sırbistan'ın, sonra bu devletlere Romanya'nın da katılmasıyla Osmanlı ordusu Edirne ve Kırklareli olmak üzere Doğu Trakya'yı kurtarmıştır. 10 Mayıs 1913'te imzalanan Bükreş Antlaşması İkinci Balkan Savaşı'na son vermiş, Osmanlı Devleti Bulgaristan'la ayrıca 29 Eylül 1913'te İstanbul Antlaşmasını imzalamıştır. Bkz. Justin Mc Carthy, *a.g.e.*, s. 147.

¹⁶ Ahmet Halaçoğlu, *a.g.e.*, s. 55.

¹⁷ Türk ordusunun Balkan Harbinde Rumeli'ndeki dağılımı şu şekilde olmuştur: Doğu (Şark) Ordusu; Abdullah Paşa kumandasında Doğu Trakya'da Edirne-Kırklareli dolaylarında 4 Kordulu (Ömer Yaver, Şevket Turgut, Mahmut Muhtar ve Abuk Ahmet Paşalar kumandasında) ve Mehmet Şükrü Paşa komutasında Edirne Garnizonu. Batı (Garp) Ordusu: Ali Rıza Paşa kumandasında, ana kısmı İştib-Üsküp dolaylarında Tahsin Paşa kumandasında Alasonya bölgesinde bir birlik, İşkodra'da Karadağlılara karşı Hasan Rıza Paşa komutasında bir birlik ve bölgede dağınık halde bulunan kuvvetler. Bkz. Necdet Hayta, *Balkan Savaşları'nda Edirne*, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2010, s. 23.

¹⁸ ATASE Arşivi, Balkan Koleksiyonu, K:80, D: 31, F: 5.

¹⁹ ATASE Arşivi, K: 80, D: 31, F: 5-1. (4/5 Teşrin-i sani 328 tarihli telgraf)

²⁰ ATASE Arşivi, K: 80, D: 31, F: 5-2 (6/7 Teşrin-i sani 328 tarihli telgraf)

6 Ekim 1912'de, Dâhiliye Nezaretî'nden Harbiye Nezaretî'ne gönderilen yazıdan da yaklaşan tehlikeyi anlamak mümkündür. Buna göre, Yunan hükümeti Osmanlı Rumlarını teşvik ve cesaretlendirerek ayaklandırmak amacıyla Türk tarafına kuvvetli çeteler sevk etmeye başlamış ve sınır yakınlarına büyük miktarda askerî birlikleri de sevk etmiştir. Ancak Yunan hükümetinin bu teşebbüs ve tedbirlerine karşın, vuku bulan düşmanlığa karşı mevcudiyeti yok sayılacak derecede zayıf bir kuvvetin henüz takviye edilememesi Müslüman halkın endişesini artırmış, bu endişenin ortadan kaldırılması ve gayri Müslim unsurlarca icra edilen ve edilmek teşebbüsünde bulunulan fenalıklar fiili neticeye varmadan savunma tedbirleri kurulmuş ve sınır yakınına top ve çok sayıda kuvvet sevk edilmiştir. Ancak Türk tarafının topları Kayalar'da beklemede kalmıştır. Oysaki bunların getirilmesinin, gerek haricen ve gerekse dâhilen kuvvetle tesirli olacağı Manastır Vilayetinden bildirilmiştir.²¹

Yunan ordusunun Selanik'e yaklaşması dolayısıyla Selanik Rumları bir plan dâhilinde hareket etmişler ve her gün Türk ordularının mağlubiyetleri hakkında olumsuz haberler ortaya atmışlardır. İstanbul'un Bulgarlar tarafından istila edildiği yönünde çıkarmış oldukları haberleri mahalli gazeteler tekzip etmiş olsalar dahi Selanik'e gelen muhacirlerden Siroz'un Bulgarlar tarafından ele geçirildiğini duyan Müslüman halk büyük bir endişeye kapılmış, doğal olarak maneviyatları bozulmuştur.²²

Birkaç gün sonra Yunan birlikleri Sirkeciye Köprüsünü geçerek Kayalar yönünü tehdit ettiğinden askerî kuvvetlerin süratle Manastır'a yetiştirilmesi, Manastır Valiliğince Dâhiliye Nezaretî'ne bildirilmiştir.²³ Drama ahalişi, ıstırap dolu zor bir halde Kavala'daki İngiltere, Fransa ve Avusturya Konsoloslarından yardım istemek zorunda kalmış ve bu bölgede düşman kuvveti az olduğundan yeterli kuvvetin acilen yetiştirilmesi lüzumu Selanik Vilayetinden telgrafla Dâhiliye Nezaretî'ne bildirilmiştir. İçeriğinin öneminden dolayı gereğinin acilen yerine getirilmesi Harbiye Nezaretî'nden istenmiştir.²⁴

²¹ ATASE Arşivi, K: 224, D: 135, F:1-1.

²² *Selanik'in Teslimi, Tahsin Paşa Ordusu (Osmanlıca)*, Sancakçıyan Matbaası, Dersaadet, 1332,s. 52-57. *Selanik'in teslimi hakkında binlerce şayialar devran etmişti. İşte bu şayiaların derece-i hakikâtini gösterebilmek için teslim gününde Selanik'te bulunmuş olan Alman, İngiliz, Felemenk gazetelerinin harp muhabirleri tarafından neşredilen beş altı eserden iktibasen bu eser neşr edilmiştir. Kıymeti mün-dercatının ciddiyetiyle anlaşılır.* Bkz. Adı geçen eserin kapak sayfasından orijinal alıntıdır.

²³ ATASE Arşivi, K: 224, D: 135, F:1-15. 11

²⁴ ATASE Arşivi, K: 224, D:135, F:1-24.

Kolorduların önemli bir kısmını teşkil eden redif kıtalarının bir işe yaramayıp ilk ateşte dağıldıkları gözlenmiştir. Eldeki mevcut kıtalarla başarılı bir muharebe icrasının kabil olamayacağı fırka kumandanlarının raporlarında yer almaktadır. Bu zamanda Selanik'teki Türk ordusu, muhtelif mahallerde ve şehir dâhilinde bir ihtilal ve yağmaya meydan verilmemesi düşüncesiyle Yunan başkumandanı ile savaşa son verilmesi hakkında haberleşmiş ve neticede Selanik şehri 8 Kasım 1912 (26 Teşrin-i evvel 328) tarihinde Yunan ordusuna teslim edilmiştir.²⁵

8. Kolordu Kumandanı (*Ferik*), kendi imzasıyla Harbiye Nezareti'ne gönderdiği 9/10 Kasım 1912 tarihli telgrafta; Selanik'teki ordunun terhis edildiğini, silah ve cephanenin Topçu Kışlasında toplandığını, Yunan askerlerinden başka Sırp ve Bulgar kuvvetlerinin de şehre dâhil olacağından asayiş kestirmenin mümkün olmadığını, bu keşmekeşe son vermek için bir an evvel genel barışın süratle sağlanmasının istendiğini bildirmiştir.²⁶

Oysaki aynı dönemde Selanik'teki Menzil Genel Müfettişliği Cephane Depo Kumandanı olan Binbaşı Mehmet İsmet Bey'in hazırlamış olduğu rapora bakıldığında, “*şehrin harp edilmeden tesliminin konsoloslar ile hükümet temsilcileri ve eşraf arasında üç gün müddetle devam eden görüşmeler neticesinde alındığı ve müteakiben durumun Tahsin Paşa'ya müracaat edilmesiyle bu durumu paşanın uygun görmesiyle şehrin teslim edildiği*” anlaşılmaktadır. Aynı raporda Binbaşı Mehmet İsmet Bey, “*silah ve cephane deposunda pek çok piyade ve topçu cephanesiyle az çok martin ve gurra (garra) tüfekleri ile fazlasıyla cephane bulunduğunu*” söylemektedir. “*Tahsin Paşa'nın en büyük hatasının Karaferiye istikametine çekilmesi olduğunu, başlangıçta Suruc istikametine çekilmiş olsaydı 5 nci, 6 ncı ve 7 nci Kolordulardan ya üçüne ya da ikisine katılarak Yunan ordusu üzerine yürümesinin kabil olacağını, Karaferiye'ye çekilen bu kuvvetin Karaazmak (Plati), İncekar ve Vardar nehirleri gibi nehirler üzerindeki köprüleri tahrip ettikten sonra Selanik'in savunmasını tesis etmek ve mukavemette bulunması mümkün görünürken, 8 nci Kolordunun Vardar Yenicesi bozgunu (2 Kasım 1912) üzerine Selanik önünde savunma mevziinde başarılı bir muharebe yapılma imkanının kaybolduğunu, ayrıca Bulgarlar tarafından Siroz'un (Serez) işgal edilmesi (6 Kasım 1912) ve Bulgar kuvvetlerinin Selanik'e doğru yaklaşmasının da Selanik'in müdafasını zora sokmuş olduğunu*” belirtmektedir.

²⁵ ATASE Arşivi, K: 285, D: 402, F: 1-1.

²⁶ ATASE Arşivi, K: 285, D: 402, F: 1-2.

Cephane Depo Kumandanı Binbaşı Mehmet İsmet Bey raporunun ilerleyen bölümünde; *“kan dökülmesin, şehir tahrip ve yağma edilmesin düşüncesiyle Selanik’i savaşımadan teslim etmenin askerlik şerefi açısından yanlış bir iş olduğunu”* söylemekte, *“zira son asker kalıncaya kadar şehri teslim etmemek ve şerefle ölmekle harbin mutlak olduğunu”* belirtmektedir. Ayrıca *“Siroz istikametine gelmekte olan Bulgar kuvvetine karşı da kuvvet ayırmanın şart olduğunu kumandanlık dikkate almak zorundaydı”* demektedir.²⁷

Bu gelişmeler karşısında Selanik kentinin kapıları Yunanlara açılmadan önce bir teslim protokolü akdedilmiştir. Protokol 8 nci Mürettep Kolordu Kumandanı Hasan Tahsin Paşa ile Yunanistan’ın askerî delegeleri olan Jan Metaksas ile Dusmani arasında Atina’da yapılmıştır. Selanik’in teslim protokolü ilk bakışta yenilgiyle sonuçlanan bir muharebe sonrası yitirilen bir şehrin devir-teslim protokolü değilmiş gibi bir görüntü sergiliyordu. Genel olarak bakıldığında ise adeta insan haklarının ön plana çıkarıldığı bir protokol görünümündeydi. Ancak daha sonraki insanlık dışı uygulamalar, protokole hiç de uyulmadığını göstermiştir.²⁸

4. Selanik’in Teslimi Sonrasında Yaşananlar

Protokolü Yunan Ordusu Başkumandanlığı imza tahtında kabul ve tasdik etmiş olmakla birlikte savaşa son verildikten sonra protokolü göz ardı etmişler ve ilk anda Türk ordusunun tüm personeli ve hayvanları dört gün aç bırakılmış, hayvanların bir kısmı açlıktan ölmüştür. Subayların ve ailelerinin hayatı ve malları tehlikeye girmiş, subayların kılıçları, revolverleri, paraları, pek çoklarının elbiseleri alınmak suretiyle soyulmuşlar, hakarete ve darbeye maruz kalmışlardır. Hasan Fuad adlı subayla Tabip Avni Efendiler yaralanmış, Topçu Kışlasındaki bir asker 13 Kasım 1912 tarihi itibarıyla öldürülmüştür. Şehir yağma edilmiş, Topçu Kışlasından toplanan silah ve cephane Yunanlarca alınmış, fakat karşılığında herhangi bir mazbata verilmemiştir. Osmanlı kıtalarındaki otomobiller zapt edilmiş, hayvanlar yağmalanmıştır. Subaylar mal ve nakit paralarını emniyet altına

²⁷ ATASE Arşivi, K: 129, D: 36, F: 1-1.

²⁸ Esat ARSLAN, “Balkan Savaşında Selanik’in Teslimi ve Yunanların Teslim Protokolüne Kayıtsızlıkları”, *Dokuzuncu Askerî Tarih Semineri Bildirileri II*, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2006, ss. 223-226.

almak için ferdi olarak yabancı konsolosluklara başvurmak gibi çare arayışı içinde kalmışlardır.²⁹

Selanik Merkez Hastanesindeki kolordu ecza deposunda bulunan tüm tıbbi ecza ve cerrahi aletleri ile muhtelif kıtalardan getirilip hastaneye depo edilmiş olan seyyar hastanelere ait ecza malzemesi, Yunan sıhhiye memurları tarafından alınarak nakliye arabalarıyla taşınmıştır.³⁰

8 nci Kolordu Kumandanı imzasıyla Ustruma Kolordusu Kumandan Vekili Kurmay Binbaşı Ömer Bey'e gönderilen 1 Aralık 1912 tarihli telgrafta; bir gün sonra Yunan Başkumandan vekiliyle görüşüleceği, Yunan Kumandanlığının uygulamalarının tamamen keyfi ve protokolün tamamının aksine olduğundan bu durumun gerek kendilerine karşı ve gerekse tüm konsoloslara nezdinde protesto edileceği belirtilmektedir. Bu durum, protokol imzalanır imzalanmaz protokol hilafına uygulamalara geçildiğinin açık bir kanıtı olmaktadır.³¹

Beş buçuk asırlık aralıksız bir hakimiyet, XX nci yüzyıla gelindiğinde artık yerini geri çekilmeye bırakmış ve Türkler için Rumeli'den çekilme ağır bir bedel ödeyerek olmuş, 1912 kışının tatsız bir gününde Selanik bütünüyle, sonuçta savaşmadan Yunan ordularına terk edilmiştir.³² Hasan Tahsin Paşa komutasındaki 8 nci Mürettep Kolordu Komutanlığı ve kendisine sonradan katılan Ustruma Kolordusu ile birlikte 30.000 kişilik bir kuvvetin önemli bir savaş yapmadan, savaşın ilanından üç hafta sonra Yunanlara teslim olması, bir başka deyişle uğruna ölünen, savaş yapılmadan Selanik'in verilmesi Osmanlı aydın çevresinde canından can kopartmakla özdeşleşmiştir.³³

5. Göç Sırasında Cereyan Eden Olaylar ve Afet İnan'ın Ailesinin İstanbul'a Gelişi

Balkan Savaşı'nda da memleketleri düşman istilasına uğrayan veya düşman hücumuna maruz kalan Türklerden birçoğu kendilerince emin saydıkları Osmanlı Devleti topraklarına, özellikle de İstanbul'a büyük kitleler

²⁹ ATASE Arşivi, K: 691, D:10, F: 5. .

³⁰ ATASE Arşivi, K: 691, D: 10, F:16.

³¹ ATASE Arşivi, K: 691, D:10, F:24.

³² İlber Ortaylı, *Tarihimiz ve Biz*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2008, s. 67.

³³ Esat Arslan, "Balkan Savaşı'nda Selanik'in Teslimi ve", *a.g.e.*, ss. 221-228.

halinde göç etmişlerdir. Çok sayıda göçmen, bulabildikleri ilk vasıtayla veya yaya olarak önce İstanbul ile Anadolu'nun belli birkaç limanına gelmişler, sonra iç kesimlere taşınmışlardır.³⁴ Doğu Rumeli Ordusunun Vize-Lüleburgaz hattından çekilerek (3 Kasım 1912) Çatalca savunma hattına yerleştiği sırada binlerce, on binlerce kişilik muhacir kabileleri ve yaralıları Sirkeci garından itibaren şehri tamamen doldurmuşlardır. Öyle ki öküzlerin çektiği kağı arabalarının köprüden (*Galata*) Beyoğlu'na kadar uzandığı söylenmektedir.³⁵

İşte Afet İnan'da Yunan birliklerinin Selanik'e yaklaşması sırasında ailesiyle evlerini ve memleketlerini terk etmek zorunda kalıp İstanbul'a gelen muhacir ailelerinden sadece biriydi. Muhacir olarak Rubcoz'dan (*Drama-Serez*) yola çıktıklarında henüz küçük bir çocuk olan Afet İnan, sonradan kaleme almış olduğu hatıralarından öğrenebildiğimiz kadarıyla, İstanbul'a geldiklerinde Rami'de babasının bir akrabasının evine yerleşmişlerdir.³⁶

Selanik'teki İngiliz konsolosluk raporları incelendiğinde bu göçün ya da kaçışın ne kadar elzem olduğu sonraki yaşanan olaylara bakıldığında daha iyi anlaşılmaktadır. Örneğin Afet İnan'ın annesinin doğduğu ve Selanik'in bir kazası olan Doyran'da ve yine Avrat Hisar yöresinde Bulgarlar yaygın ölçüde kıyım yürütmüşlerdir. Doyran'da kentin direnmeksizin teslim oluşundan sonra 59 Müslüman ve çevredeki kırsal alanda da birçok Müslüman öldürülmüştür.³⁷ Özellikle teslim olmuş Türk subayları ve erleri kötü davranışla karşılaşmışlardır. Örneğin Stara Zagora* (Eski Zağra)'da Bulgar ahali Türk savaş tutsaklarına saldırmış, 500 ile 600 arasında tutsağı öldürmüş ve 250'sini yaralamıştır. Terhis edilmiş Türk askerlerinden 100'ü Avret Hisar (Kılış)'da öldürülmüştür. Bazı olay ve yerlerde askerler aç bırakılarak yavaş yavaş öldürülmüşlerdir.

Selanik'teki İngiliz Konsolosu Lamb'in raporunda belirttiği üzere, Müslüman memurların, kent ya da köy ileri gelenlerinin özellikle seçilerek

³⁴ Ahmet Halaçoğlu, *a.g.e.*, s. 45.

³⁵ İlhan Bardakçı, *Bir İmparatorluğun Yağması*, Ajans-Türk Matbaacılık Sanayi, Ankara, (yayın yılı belirtilmemiş) ss. 54-56.

³⁶ Arı İnan, *a.g.e.*, s. 30.

³⁷ Justin Mc Carthy, *a.g.e.*, ss. 150-151.

* Zağra-i Antik: Eskizağra-Stara Zagora. 1430-1488 arası adı "Eskihisar" idi. 1908 yılında Bulgaristan'ın vilayeti statüsündedir. Bkz. Tahir Sezen, *a.g.e.*, s. 548.

öldürülmesi, resmen destek görmüş olmalı ki; Kilkis, Doyran ve Gevgili ilçelerinin tümünde hemen hemen bütün ileri gelen Müslümanlar, şöyle ya da böyle öldürülmüşlerdir. Malları ya talan edilmiş ya da kullanılamaz hale getirilmiş, çiftlikleri ve konutları yakılmıştır. Eşleri çok olayda aşağılanmış, hatta çoğu kez daha kötü davranışa uğramışlardır..³⁸ Daha önce belirtildiği gibi, Afet İnan'ın dedesi Şumnu'lu Salmanlının Ahmet Ağa (1834-1912) da Rubcoz'a giren düşman askerleri tarafından evinin ateşe verilmesi sonucunda hayatını kaybetmiştir.³⁹

Köylerde girilen kıyımların ayrıntılı anlatımı seyrekdir. Çünkü olaylar raporlarda anlatılabilmek açısından fazla hızlı gelişmiştir. Eldeki bilginin temel kaynağı olan batılı gözlemciler, Müslüman köylerini yakılıp yıkıldıkları sırada ziyaret edebilmek olanağını nadiren bulabilmişlerdir. Raporların çoğu, sadece bir zamanlar pek gelişkin olup da şimdi genellikle talan edilip yakılmış buldukları için bomboş kalmış köyleri anmışlardır. Bulgarların eline düşen kentlerde olağan bulunduğu üzere ırza geçmeler ve insan öldürmeler talanla birlikte sürmüştür.⁴⁰

Balkan Savaşı'nın başlamasıyla müttefik devletlerin ve özellikle Bulgarların istilasına maruz kalan yerlerdeki ahalinin çoğu, gördükleri zulüm ve düşmanlık yüzünden göç etmek arzusunda olmuşlardır. Zamanın en önemli taşıma aracı olan trenden asker sevkiyatı ve demiryolu yetersizliğinden dolayı gerektiği ölçüde faydalanılamamıştır. Nitekim Edirne'de bekleyen binlerce göçmenden her gün yüzlercesi istasyona gelmekte, fakat askerî nakliyat sebebiyle tren bulamayıp dönmek zorunda kalmışlardır. Demiryolu taşımacılığı daha çok İstanbul'a yakın bölgelerden yapılmış ve demiryolu taşımacılığı sırasında Şark Demiryolu Şirketi'nden büyük ölçüde faydalanılmıştır. Adı geçen şirket, Lüleburgaz, Çorlu ve Çerkezköy'den Kumkapı'ya 40 vagon civarında göçmen getirmiştir. Selanik tarafından da bu şekilde çok sayıda göçmen nakliyatı yapılmıştır.

Göçmenlerin İstanbul'a getirilmeleri önceki dönemde Rus harbindeki göçten gözü korkmuş olan İstanbul halkının telaşa düşmesine sebep olmuştur. Gerçekten de Kırklareli civarı köylerinden gelen göçmenlerin perişan bir durumda bulunması dolayısıyla Sirkeci istasyonuna kadar getirilmelerinin halk üzerinde kötü tesir yaratacağı düşünüldüğünden, bunun için

³⁸ Justin Mc Carthy, *a.g.e.*, s. 155.

³⁹ Arı İnan, *a.g.e.*, s. 29.

⁴⁰ Justin Mc Carthy, *a.g.e.*, s. 155.

göçmenlerin Sirkeci yerine Yedikule’de trenden indirilerek Edirnekapı ve civarındaki camilere yerleştirilmesi kararlaştırılmıştır.⁴¹

Selanik göçmeni Afet İnan’da hatıralarında, İstanbul Ramî’de akrabalarının yanına yerleştikleri sırada “İstanbul’un cami avlularında göçmenlerin oturduklarının” söylendiğini duyduğunu, göçmenlik-muhacirlik kelimesinden çocukluğunda ürkmüş olduğunu, hatta yıllar sonra babasının arkadaşlarından birinin “siz göçmensiniz” diye takılmak istediği zaman, “biz cami avlusunda oturmadık ki” dediğini hatırladığını belirtmiştir.⁴²

6. Edirne’nin Geri Alınması ve Bükreş Antlaşması Sonrasında Göçmenlerin Durumu

23 Temmuz 1913 günü Edirne’nin Türk ordusu tarafından kurtarılması⁴³ ve Balkan Devletleri arasındaki savaşı sona erdiren 10 Ağustos 1913 tarihli Bükreş Antlaşması’nın imzalanmasını takip eden günlerde göçün o kadar çok arttığı gözlemlenmiştir ki, 8/9 Eylül 1913 tarihinde Genelkurmaydan Edirne Vilayetine ve Babaeski Kaymakamlığına gönderilen telgrafta, “...Çok sayıda muhacir geldiği ve bunların trenlere bağlı olarak bazen gece de geldikleri, köylerine kadar eşya ve hayvanlarının nakli için askerî birliklerce nakil vasıtaları hususunda yardım edildiği, mahalli hükümet makamları tarafından trenler gelmeden önce gerekli tedbirlerin alınarak istasyonlarda insanların açıkta kalmamalarının temini için acil teşebbüse geçilmesi” bildirilmiştir. Babaeski’ye çekilen telgraftan da, “26 Ağustos 1913 akşamı trenle gelen muhacirlerin saat dokuzu geçtiği halde halen istasyonda buldukları, bunların geleceği hakkında akşamdan çok önce telgraf çekilerek durumun bildirildiği, vaktiyle araba tedarik edilmesi ve bulunmadığı takdirde menzil müfettişliğine ve genel karargaha başvurulması gerekirken bunun yapılmamasından dolayı trenlerin saat ona kadar sokak ortasında kaldığı ve daha sonra muhacirinin genel karargahın arabalarıyla kasabalarına nakledildikleri, bundan sonra daha çok gerekenin yapılması için gayretsiz kalınmamasının tavsiye edildiği” öğrenilmektedir.⁴⁴

Ağustos 1913 sonu itibariyle sürekli gönderilmekte olan muhacirinin çokluğundan dolayı Sirkeci istasyonunda izdihamın artmış ve bu durum

⁴¹ Ahmet Halaçoğlu, *a.g.e.*, ss. 61-62.

⁴² Arı İnan, *a.g.e.*, s. 31.

⁴³ Necdet Hayta, *a.g.e.*, s. 120

⁴⁴ ATASE Arşivi, K: 252, D: 264, F: 69.

trenlerin manevrasına mani olduğu gibi izdihamın çokluğundan dolayı hastalık baş göstermiştir. Hat Komiserliğinin vermiş olduğu bu gelişmeler karşısında Harbiye Nezaretince, Dâhiliye Nezaretinden her gün nakle imkân tanıyacak derecede muhacirinin gönderilmesi için gerekenin yapılmasının ilgili yerlere duyurulması istenmiştir.⁴⁵

Hatta Kırkkilise (Kırklareli)'ye trenlerle gelen muhacirlerden nakil vasıtalarının azlığından dolayı hükümetçe bir an evvel sevkleri kabil olamayanların, muhacirler için ordu tarafından araba ve vasıta bulunmak suretiyle kolaylık sağlanması yoluna gidilmiştir.⁴⁶ Kırkkilise istasyonuna çok miktarda gelen muhacirlerin istasyonda kalması bulaşıcı hastalığa sebebiyet vereceğinden, muhacirinin sefaletine bir an evvel son vermek için kolorduların arabaları ile gelen muhacirlerin bir iki gün nakillerine yardım edilmesi Harbiye Nezareti tarafından Kırkkilise'deki Sağ Cenah Kumandanlığına ayrıca bildirilmiştir.

Her tarafta açıkta ve sefil bir halde olan Müslüman muhacirlerin, ahali firar etmiş olan Bulgar köylerine yerleştirilmesi kararlaştırılmışsa da Bulgar hanelerinden büyük kısmına askeriyenin yerleşmiş olması dolayısıyla Müslüman muhacirlerin iskanı için Bulgar hanelerinin tahliyesi hakkında gereken makamlara tebligat yapılmasının önem taşıdığı Edirne Valiliğince Başkumandanlık Vekâletine bildirilmiştir.⁴⁷ Bu gelişmeler karşısında gelen muhacirinin yerleştirilmesi düşünülen Bulgar köylerindeki hanelerde yerleşmiş olan askerlerin, zeminin uygun olması ve çadırlarda kalabilecekleri belirtilerek söz konusu evlerden çıkarılmaları ilgili askerî makamlara bildirilmiştir.⁴⁸

Savaş sırasında Edirne ve çevre bölgelerden İstanbul'a gelen muhacirlerin savaşın sona ermesini müteakip tekrar köylerine dönmek için istasyonlarda yığıldıkları ve vasıta bulamadıkları anlaşılmaktadır. Bu duruma çare bulabilmek gayretiyle Vilayet dâhiline ya Tekfur Dağı (Tekirdağ) iskelesinden Muratlı yoluyla ya da doğrudan doğruya Sirkeci istasyonundan gönderildikleri anlaşılan muhacirlerin trenlerle köylerine gönderilmeleri mümkün olmadığından, bu duruma bir çare bulabilmek amacıyla, istasyonlara yakın askerî makamlardan araba tedariki istenmesi

⁴⁵ ATASE Arşivi, K: 252, D: 264, F: 68-1.

⁴⁶ ATASE Arşivi, K: 252, D: 264, F: 77.

⁴⁷ ATASE Arşivi, K: 252, D: 264, F: 93.

⁴⁸ ATASE Arşivi, K: 252, D: 264, F: 93-1. 18 Eylül 1913 tarihli Başkumandanlık Vekâleti'nden Edirne vilayetine gönderilen telgraf.

çare olarak düşünülmüş, ancak bu şekilde muhacirlerin perişanlığının önüne geçilebileceği ve bu konuda ilgili mevki kumandanlıklarına tebligat yapılması istenmiştir.⁴⁹

Başkumandanlıkça, askerî mevkilere uzak istasyonlara gelen muhacirlerin askerî kanalla naklettirilmeleri mümkün olmadığından bu muhacirlerin mahalli makamlar tarafından ve gelmelerinden önce nakliye şirketlerine başvurulmasının icap ettiği söylenmiştir. Aynı şekilde Başkumandanlıkça askerî mevkilere uzak istasyonlara varan muhacirlerin izdiham yaratmaması ve sefaletе düşmemeleri için mahalli makamların en yakın kıta komutanlıklarına talepte bulunmalarının gerektiği ve böyle bir talep gelmesi halinde imkan derecesinde süratle yerine getirilmesinin tüm Menzil Komutanlıklarına duyurulduğu Edirne Valiliğine bildirilmiştir.⁵⁰

Bununla birlikte sevk edilecek muhacir miktarının önceden haber verilmesi defalarca askerî makamlarca -2 nci Kolordu tarafından- mülki makamlara yazıldığı halde bir türlü cevap alınamamış yine de Kavaklı (Edirne İlinin Meriç ilçesine bağlı bir köy) ve Kırkkilise istasyonlarından 2 nci Kolordu mıntikasına sevk edilecek muhacirinin nakli için kolorduca mümkün her türlü vasıta ile yardım edileceği söylenmiştir. Ancak muhacirinin nerelere sevk edileceğinin bildirilmesi istendiğinde, gelen muhacirlerin sıhhi ve tıbbi yardım alamadıklarından beraberlerinde buluşıcı hastalık getirdikleri, bu yüzden kolordu mıntikasında bir iki köyde kolera ortaya çıktığından bu köylerin tecrit edildiği, bu nedenle gelen bu gibi kafilelere her türlü sıhhi yardımın yapılması talep edilmiştir.⁵¹

7. Balkan Savaşları Sonrasında Mustafa Kemal ve Afet İnan

Balkanlardan çekiliş, kan, ateş ve barutla dolu bir kaçış, bir dramatik tarihi süreçtir. Tren vagonlarına doluşarak kaçan insanların çoğu hayatta kalamamıştır. Rumeli'den kaçan insanlar düzenli bir ordunun takibinden kurtulamamışlardır. Askerlik haysiyetine ve disiplinine sahip olmayan küçük Balkan orduları tarafından kıyıma uğramışlardır.⁵²

⁴⁹ ATASE Arşivi, K: 252, D: 264, F: 113. Edirne Valiliğinden Vali Adil imzasıyla 24 Eylül 1913 tarihinde Başkumandanlık Vekâletine gönderilen telgraf.

⁵⁰ ATASE Arşivi, K: 252, D: 264, F: 113-1.

⁵¹ ATASE Arşivi, K: 280, D: 384, F: 6-18.

⁵² İlber Ortaylı, *a.g.e.*, s. 69.

Yıllar sonra, 1918 yılı ortalarında Mustafa Kemal ATATÜRK, Balkan Harbi'yle ilgili olarak değerlendirmelerini, *"Balkan Harbi, Türk ordusunun katıldığı bir harp bozgunu değildi. Hayır hiç değil...Bu, Türkiye'deki eskinin yıkılması, Türk ordusunun başındaki bilgisiz kumanda heyetinin geri çekilmesiydi. Balkan kuvvetleri, bu harbin sonuçlarını, o dönemde Türkiye'ye hakim olan şahısların bilgisizliğine borçludur. Denilebilir ki bu harp de Türkiye için bir sürprizdi. Ordu birleşebilmek ve bir plana göre toplanabilmek için yeterli zaman bulamamıştı. Öncü birlikleriyle düşman birlikleri karşılaşmıştı."* sözleriyle açıklamıştır.

Balkan Savaşları'nın sonunda 29 Eylül 1913 tarihinde Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasında imzalanan İstanbul Barış Antlaşması'nı müteakip, Mustafa Kemal 27 Ekim 1913'te Kurmay Binbaşı rütbesiyle Sofya Askerî Ataşeliğine tayin edilmiştir. Mustafa Kemal'in Sofya'da askerî atase olarak görevinin sorumluluklarını yerine getirirken gösterdiği faaliyetler ve kişisel portresi üzerinde eski Bulgar başkomutanlarından General N. Jekov'un değerlendirmesi dikkat çekicidir.

*"1914 yılı sonbaharıydı. Bulgaristan Birinci Dünya Savaşı'nda, Almanların yanında yer almak üzere iken Osmanlı Devleti ile askerî bir görüşme yapmak istiyordu. Bu anlaşmanın hazırlıkları için Bulgar Genelkurmayında çalışırken bir gün Mustafa Kemal adında genç bir Türk subayı geldi. Kendisinin Sofya ataşemiliteri olarak görevlendirildiğini söyledi. O, binbaşı; ben ise albaydım. Fransızcası mükemmeldi. Bir diplomat gibi konuşuyordu. Yüksek kültür sahibi, centilmen bir Türk'tü. Onunla ahbap olduk. Sofya'da birlikte gezmeye başladık. Tarihi ve politik konularda konuştuk. Daha o zamanlarda, Türkiye'de yapacağı devrimleri düşünüyordu. Sonunda duruma hakim oldu ve muradına erdi, yeni Türkiye'yi kurdu."*⁵³

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na sürüklenmesi üzerine Mustafa Kemal, ülkenin içinde bulunduğu mevcut şartlarda Sofya'da kalmak istememiş, faal bir görevde bulunmak istemiştir. Başkomutan Vekili olan Enver Paşa'ya yazdığı mektupta, *"Vatanın müdafaasına ait faal vazifelerden daha mühim ve yüce bir vazife olamaz. Arkadaşlarım muharebe cephelerinde, ateş hatlarında bulunurken ben, Sofya'da atase militerlik yapamam! Eğer, birinci sınıf subay olmak liyakatinden mahrumsam, kanaatiniz bu ise, lütfen açık söyleyiniz."* demiştir. Aralık 1914'te yazılan bu mektuptan sonra Mustafa Kemal

⁵³Sofya Askerî Ataşesi Mustafa Kemal'in Raporları (Kasım 1913-Kasım 1914), Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2007, ss.VIII-IX.

Harbiye Nezaretince 20 Ocak 1915 tarihli onayla Sofya Askerî Ataşeliğinden, 3 ncü Kolordu da yeniden teşkil edilen Tekirdağ'daki 19 ncu Tümen Komutanlığına atanmıştır.⁵⁴

25 Şubat 1915'te, 57 nci Alay ve bazı bağlı birliklerden ibaret olan 19 ncu Tümen, Çanakkale savunmasına katılmak üzere Maydos'a (Eceabad) gönderilmiştir. 19 Nisan 1915'te Mustafa Kemal 19 ncu Tümenle birlikte Bigalı'ya gelmiştir. Bir hafta sonra, 25 Nisanda Arıburnu bölgesine düşman birliklerinin çıkarma hareketına girişmesiyle Gelibolu Yarımadasındaki kara muharebeleri de başlamış olacaktır.⁵⁵

Uzun bir süre kurtuluş çareleri arayan bir milletin başarısızlıkla sonuçlanmış deneyimlerine rağmen, çare aramaktan yılmayan bir kuşakla beraber yetişen Mustafa Kemal'in, çıkarmanın ilk günü 25 Nisan'da Conkbayırı'nda cephanesi tükenen ve geri çekilmekte olan erleri durduran büyüleyici konuşması, yine 3 Mayıs 1915'te 19 ncu Tümen birliklerine verdiği emirde, " *...Benimle beraber burada harp eden bütün askerler bilmelidir ki bize verilen vatan ve namus görevini tam olarak yapmak için bir adım geri gitmek yoktur. Bu sırada uyku ve istirahat aramanın, bu istihattan yalnız bizim değil, bütün milletimizin ebediyen mahrum kalmasına sebep olabileceğini hepinize hatırlatırım. Bütün arkadaşlarımla benimle aynı düşünceye olduklarına ve düşmanı tamamen denize dökmedikçe yorgunluk işaretleri göstermeyeceklerine şüphe yoktur.*" sözleri onu tarihin çok az kaydettiği savaş hatiplerinin başına koymuştur.⁵⁶

Bütün bu süreçte birbirinden habersiz olarak devam eden yaşantı içerisinde İstanbul'a muhacir olarak gelen Afet İnan ve ailesinin durumuna bakıldığında, babasının ataması nedeniyle İstanbul'da uzun süreli kalamayan aile önce Adapazarı'na daha sonra Ankara'ya ve oradan da Mihaliççik'a taşınmıştır. Afet İnan ilkokul birinci ve ikinci sınıfları Mihaliççik'ta okurken, Osmanlı Devleti Balkan Savaşları'nın ardından kendini Birinci Dünya Savaşı'nın içinde bulmuştur. Afet Hanım'ın annesi 1915'in 15 Mayısında

⁵⁴ Sofya Askerî Ataşesi....,a.g.e., s. XXI.

⁵⁵ *Arıburnu Muharebeleri Raporu*, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2011, s. 5,13.

⁵⁶ F.Rezzan Ünalp, *Çanakkale Muharebeleri ve Mustafa Kemal Atatürk*, Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi, Özel Sayı (16), Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara, Ağustos 2010, s. 11.

veremden hayatını kaybettiğinde,⁵⁷ Afet Hanım küçük yaşta öksüz kalmanın acısını yaşarken, Çanakkale Muharebelerinde Türk askerî, Kurmay Yarbay Mustafa Kemal'in komutasında vatan topraklarını geçilmez kılacak bir kahramanlığın şanlı tarihini yazmaktadır.

19 ncu Tümen Komutanı olan Mustafa Kemal Arıburnu Muharebeleri sırasında 19 Mayıs'ta yapılacak hücum için askerlerine ve birliklerine verdiği emirde, *"Belirlenen hücum saatinden önce düşman tarafından bir hücum olursa düşman püskürtüldükten sonra bundan yararlanarak karşı taarruza geçilecektir. Baskın sessiz sedasız ve yalnız süngü kullanarak yapılacaktır. Ben başlangıçta Cesarettepe'nin güneydoğusundaki sırttaki topçu mevzisinde bulunacağım"* diyerek tümen emrini duyuruyordu⁵⁸

Bu tarihlerde (1916) henüz 8-9 yaşında çocuk olan Afet Hanım'ın babası İsmail Hakkı Bey'in orman müfettişi olarak Ankara'ya Karaoğlan'a atanmasıyla aile tekrar yola koyulmuştur. Anneanneleri Mihaliççik'ta kalmış, babaannesi, babası ve erkek kardeşi Reşat ile beraber Ankara'ya gelmişlerdir. Bu süreçte babası annesinin ölümünden sonraki ikinci evliliğini yapmış, iki yıl sonra bu kez babasının Çanakkale'ye tayini çıkmıştır. Ancak üvey kardeşleri Refet'in çok küçük olması sebebiyle o ve üvey annesi Ankara'da kalmış, Afet kardeşi ve babaannesi uzun ve zahmetli bir yolculuktan sonra Çanakkale'ye varabilmişlerdir.

Savaş nedeniyle bütün memurların Biga'da oturmaları kararlaştırıldığından onlarda Biga'ya yerleşmişlerdir (1917-1920). Bu süreçte Birinci Dünya Savaşı sona ermiş, ilkokulu bitiren Afet Hanım Biga'da kaldıkları süre içerisinde (1917-1920),⁵⁹ bölgede cereyan eden ve Kuvayimilliyecilerin karşısında yer alan Anzavur kuvvetlerinin saldırılarını görmüş, yine bir Makedonyalı, Köprülülü Hamdi Bey'in Anzavur güçleri tarafından şehit edilmesinin⁶⁰ korkusunu, Anadolu'da cereyan eden işgalin endişe ve üzüntüsünü yaşamıştır.

⁵⁷ Arı İnan, *a.g.e.*, ss. 31-37.

⁵⁸ Arıburnu Muharebeleri Raporu, ss. 103-105.

⁵⁹ Arı İnan, *a.g.e.*, ss. 42-48.

⁶⁰ Edremit Kaymakamı Köprülülü Hamdi bey, 26/27 Ocak 1920 gecesi Gelibolu Yarımadası'nda Fransızların elinde bulunan Akbaş Cephaneliğine taarruz ederek tüm silah ve cephanenin ele geçirilmesini sağlayan ve bundan tam bir ay sonra Anzavur güçleri tarafından Çanakkale'nin Yenice kazasının İnova köyünde hunharca şehit edilmiştir. Üsküp İdadisi ve İstanbul Mülkiye Mektebi mezunu olan Köprülülü Hamdi Bey'i İnova köyünde ele geçirenler Anzavur'un adamlarından Gönen'li Deli Nuri ve Yaykın köyünden Hacıoğlu Salih'dir. Hamdi Bey'in ellerini bağlayıp bir atın arkasında sürükleyerek Biga'ya doğru yola çıkanlar,

Babası da bu sırada Kuvayı Milliyecilere katılmış, uzun bir süre kendisinden haber alamamışlardır. Daha sonra babasının el yazısı, amcasının imzasıyla Antalya'dan bir mektup içinde gelen para ve anneannesinin yanlarına gelmesiyle yapılan hazırlıklar neticesinde Karabiga'dan vapurla İstanbul'a gelmiş, İstanbul'a geldikten sonra babasının yeni eşi ve üvey kardeşleri kendi akrabalarının yanına, Afet Hanımlarda Çapa'daki kendi akrabalarının yanlarında kalmışlardır. Anneannesinin İstanbul'dan ayrılabilmek için almaları gereken vize için epey uğraştığını ve alınan izni müteakip üvey annesinin Kastamonu'ya, kendilerinin de İstanbul'dan bindikleri İtalyanlara ait vapurla Antalya'ya gittiğini hatıralarında belirten Afet Hanım, Antalya'da babasının kendilerini karşıladığını ve buradan da küçük bir gemiyle Alanya'ya gittiklerini söylemektedir. Bu sırada 1921 yılı itibarıyla Batı Cephesindeki muharebeler devam etmektedir.

Selanik'ten gelen aile bir yandan babasının memuriyeti dolayısıyla savaşın o zor koşulları altında Anadolu'nun farklı kent ve kasabalarını dolaşırken, diğer tarafta Mustafa Kemal Paşa TBMM ordularının başında Türk ulusunun kurtuluş ve bağımsızlık mücadelesine önderlik etmektedir.

Afet İnan'ın babası İsmail Hakkı Bey'in bundan sonraki yıllarda çıkan tayinleri dolayısıyla aile sırasıyla Elmalı, Aydın- Söke, Bursa'ya taşınmıştır. Bursa'ya gelişleri farklı duygularla olmuştur. Çünkü Yunan ordusu Büyük Taarruz ve Başkomutan Meydan Muharebesi'nde hezimete uğratılmış, Türk ordusu 9 Eylül 1922'de İzmir'e girmiştir. Mudanya Mütarekesi'nin yaratmış olduğu geleceğe yönelik ümitlerle Afet İnan Bursa'da Kız Öğretmen Okulu'na devam etmiş, burada Elmalı'da iken almış olduğu özel ders ve yapılan çalışmaların büyük faydasını görmüştür. Babasının İnegöl'e tayini çıkınca, okulda yatılı okumaya başlamış, erkek kardeşi de İstanbul'daki Ziraat Okuluna yatılı olarak yazılmıştır. Babası daha sonra önce Sinop'a ve arkasından İzmir'e atanmıştır. Yaz tatillerini babalarının yanında geçiren

Hamdi Bey'i daha sonra bir arabanın arkasına bağlamışlar, türlü eziyet ve işkencelerle şehit etmişlerdir. Vücudu ve başı parçalanmış olan aziz şehidin cenazesi beş gün sokak ortasında kaldıktan sonra Bandırma'dan gelen Yusuf İzzet Paşa tarafından hükümet konağı yanındaki cami avlusuna gömülmüştür. Köprülülü Hamdi Bey, günümüzde Biga Namazgah Şehitliğinde Çanakkale şehitleriyle yan yana yatmaktadır. Bkz. Zekeriya Özdemir, *Balikesir Bölgesinde Milli Mücadele Önderleri*, Ankara, Ocak 2001, s. 123. Ayrıca bkz. Osman Akandere-Ferudun Ata, *Bir Kuva-yı Milliyeci Portresi, Dramalı Rıza Bey ve Milli Mücadeledeki Hizmetleri*, Temel Yayınları, İstanbul, Şubat 2008, s. 125.

kardeşler kışın tekrar okullarına dönmüşler ve 1925 yılında Afet Hanım, Bursa Kız Öğretmen Okulu'ndan mezun olmuştur.⁶¹

8. Afet İnan'ın Mustafa Kemal Atatürk İle Tanışması ve Eğitim İçin Yurtdışına Gönderilmesi

Tarihi süreçte Selanik kenti, Makedonya'daki Türk unsur için edebi faaliyetin ve akımların en yoğun şehirlerinin başında gelmekteydi.⁶² Selanikli bir ailenin kızı olarak Afet Hanım, babasının o savaş yıllarında bile eğitimleriyle yakından ilgilendiğini, özel dersler verdiğini ya da aldığını söylerken aslında sadece Balkan göçü sonrasında yaşadıklarının yanı sıra mutlaka Makedonya'da doğmuş büyümüş, doğal olarak imparatorluk içinde gelişen hürriyet akımlarının en yoğun yaşandığı Makedonya'nın atmosferinden etkilenmiş bir ailenin, aydın bir babanın kızı olmanın da yadsınamaz etkisi muhakkaktır. Dolayısıyla Afet İnan'ın henüz 17 yaşında ve İzmir'de Redd-i İlhak Okulunda üç haftalık öğretmenken İzmir'e gelen Atatürk'le tanışması hayatının bir dönüm noktasını teşkil etmiştir. Atatürk'ün 1925 Ekiminde İzmir'e gelişinin şerefine öğretmenlerin verdiği çayda arkadaşları adına konuşma yapan genç öğretmen Afet Hanım, ince ve akıcı üslubu, zekâsı ve zengin istidadı ile Atatürk'ün teveccühünü kazanmış ve Afet Hanım o günden itibaren Atatürk'ün yüksek himayesine kavuşmuştur.⁶³

Balkan Savaşı ile terk edilen topraklar, Selanik'ten başlayan zorlu kaçış, geride bırakılan kayıplar, yitirilen yakınlar, Kurtuluş Savaşının yoklukları içinde geçen bir çocukluk dönemi, kazanılan zafer ve ardından kurulan yepyeni bir Cumhuriyet, tüm bunların hepsi Cumhuriyetin genç aydın kızının düşün dünyasını biçimlendirmekte muhakkak büyük önem taşımıştır. Yaşanılanlar karşısında edinilen şuur, kendi tarihine duyulan merakın, öğrenme isteğinin de başlıca nedenini teşkil ederken; Balkan Savaşının acı bir tezahürü olarak yaşadıkları kaçış, hiç şüphesiz kendisinde

⁶¹ Kansu Şarman, *Türk Promethe'ler*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, Şubat 2005, s. 57.

⁶² İlber Ortaylı, *Eski Dünya Seyahatnamesi*, Aşina Kitaplar, İstanbul, Mayıs 2007, s. 85.

⁶³ Utkan Kocatürk, *Atatürk Çizgisinde Geçmişten Geleceğe*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2005, s. 156.

vatan topraklarının ne kadar kıymetli ve savunulmasının ne kadar kutsal bir görev olduğu duygusunu güçlü kılmıştır.⁶⁴

Atatürk'ün kendisine göstermiş olduğu sevgi, yetiştirici ilgi, hiç şüphesiz Afet İnan'ın sahip olduğu temel değerlerle ilgilidir. Eğer bu temel değerler olmasaydı, Atatürk'ün hayatında işgal ettiği yeri alamazdı. Aynı havayı solumuş olmaları, aynı idealleri ve özlemleri taşımaları, onları milli tarih anlayışında bir araya getirirken, Birinci Türk Tarih Kongresi'nin (2 Temmuz 1932) ilk bilimsel tebliğinin o sırada Musiki Muallim Mektebi Tarih ve Yurt Bilgisi öğretmeni olan 24 yaşındaki Afet Hanım tarafından sunulmuş olması,⁶⁵ Türk Devriminin çağdaş ve milli karakterinin de bir yansıması olarak değerlendirilmelidir.

Atatürk aslında daha Cumhuriyetin ilanı için hazırlık yapıldığı günlerde Avrupa'ya öğrenci göndererek yetiştirme modelini sistemli olarak uygulamaya koymuştu. 1923 hükümet programında yer verildiği gibi bu konuda başta Milli Eğitim Bakanlığı (*Maarif Vekâleti*) olmak üzere devlet kurumlarına verdiği talimat üzerine bilim, sanat, teknik ve siyaset alanlarında yetiştirilmek üzere yetenekli öğrencilerin Avrupa'ya gönderilmesi süreci başlamıştı.⁶⁶ Bu uygulama çerçevesinde yurt dışına eğitime gönderilen öğrencilerden birisi de Afet İnan olmuştur.

Yaşamının son yıllarında enerjisini millet bilincinin yaratılmasında en önemli unsur saydığı dil ve tarih konularına yönelten ve bu bağlamda Türk tarihinin kaynaklarını inceleyerek sağlam bilgiler elde edecek insanların yetişmesini ülkü edinen⁶⁷ Atatürk ile tanışmasını müteakip 1925 Kasımında yabancı dil öğrenmek üzere Lozan'a gönderilen Afet İnan, burada iki yıl kadar kaldıktan sonra 1927 yılında yurda dönmüş ve İstanbul'da Fransız

⁶⁴ Göç ve göçlerin çeşitli etkileri konusunda ayrıntılı bilgi için Bkz. Kemal Karpat, *Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler*, Çev. Bahar Tırnakçı, Timaş Yayınları, İstanbul, Ekim 2010. Yazar eserinde göçlerin en büyük etkisinin kişisel olduğunu belirtmektedir. Bkz. *a.g.e.*, s. 82.

⁶⁵ Zafer Toprak, "Eugene Pittard, Antropoloji ve Türk Tarih Tezi", *Toplumsal Tarih*, Tarih Vakfı Yayınları, S:206, İstanbul, Şubat 2011, s. 20.

⁶⁶ Kansu Şarman, *a.g.e.*, s. XV. 18 Ağustos 1923 tarihli hükümet programında uygulama şu sözlerle tarif edilmişti: "Halkın talim ve terbiyesi için gece dersleri ve çırak mektepleri tahsis olunacak, halk lisansı ile halkın ihtiyacına muvafık milli güzidelere yetiştirilmesi için istidat ve kabiliyeti tebarüz eden ve ailesinin kudret-i maliyesi müsaid olmayan gençler orta ve yüksek mekteplerde suret-i mahsusada himaye ve muavenete mazhar olabilecekleri gibi ihtisas peyda etmeleri için Avrupa'daki irfan mekteplerine gönderileceklerdir."

⁶⁷ Uluğ İldemir, *Yılların İçinden*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991, s. 25.

okulu Damdasyon'a (*Notre Dame de Sion*) kaydolmuş ve bu okulu 1929 yılında bitirmiştir. Daha sonra Ankara Musiki Muallim Mektebi'nde ve Ankara Kız Lisesi'nde Tarih ve Yurt Bilgisi öğretmenliği yapmıştır.

Bu süreçte Atatürk'ün direktifleriyle Afet İnan tarafından hazırlanan "*Medeni Bilgiler*" adlı eser ve yine Belediye Seçimlerinde kadınlara oy verme ve seçme hakkının tanınması (3 Nisan 1930) konusunda yapılan çalışmalar ve bu kanunun kabul edildiği aynı gün Türk Ocağı'nda Afet İnan tarafından "*kadın hakları*" üzerinde bir konferansın verilmesi, aslında Atatürk'ün tüm vatandaşlarına, "*hürriyetin bir neticesi olarak eşit haklara sahip olmalarının aynı zamanda her türlü medeni hak karşısında da eşit vazife sorumluluklarının da olduğu*" fikrini işaret etmek istediğini göstermektedir.⁶⁸

1931'de Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin kurucuları arasında yer alan ve uzun yıllar bu kurumun as başkanlığını yapan Afet İnan, 1935'te kaydolduğu Cenevre Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Bilimler Fakültesinden Temmuz 1938'te mezun olmuştur.⁶⁹

Afet İnan, Atatürk'ün vefatından yaklaşık bir yıl önce Cenevre'den Atatürk'e gönderdiği 25 Aralık 1937 tarihli mektupta, Cenevre'deki çalışmalarından bahsetmekte, Atatürk'ün gösterdiği her görevde çalışmaya hazır olduğunu, Türklerin menşei hakkında çeşitli konferanslara katıldığını, kendisinin de bu konferanslar için gerekli olan çalışmaları Türk Tarih Kurumu'ndan alacağı dokümanlarla gerçekleştireceğini yazmaktadır. Atatürk'ün ise vefatından sadece yedi ay önce İstanbul'dan, Savarona yatağından Afet İnan'a gönderdiği 14 Nisan 1938 tarihli mektup, O'nun hasta yatağında dahi Afet İnan'ın tahsili ile nasıl yakından ilgilendiğini göstermesi bakımından çok anlamlıdır.⁷⁰

Sonuç

Milletin ortak hafızasının ve bilincinin, tüm yaşananları içine alan tarih dediğimiz zaman kesiti ve coğrafyada meydana olduğu bilinmektedir. Bu ortak hafızanın içinde zaferler, galibiyetler, sevinçler olduğu gibi

⁶⁸ Afet İnan, *Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988, s. 11.

⁶⁹ Utkan Kocatürk, *Atatürk Çizgisinde Geçmişten Geleceğe*, ss. 156-157.

⁷⁰ Afet İnan, *Atatürk'ten Mektuplar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1981, s. 40. ATATÜRK ile Afet İnan'a ait karşılıklı yazılmış mektuplara ilişkin ATASE Arşivi ATAZB Koleksiyonu'ndan seçilen bir örnek EK-1 de yer almaktadır.

ağır kayıplar, mağlubiyetler, acılar, dramatik sonuçlar da vardır. Yakın tarihimiz içinde hiç şüphesiz en ağır kayıpların başında Balkan Harbi gelmektedir. Balkanlardan geri çekiliş, kaçış, anavatan olarak telakki edilen toprakların kaybı, buna maruz kalan insanların hafızasında tazeliğini her zaman korumuş olmakla birlikte aynı zamanda Türk milletinde milli devlet düşüncesinin ve milliyetçiliğinin uyanışına da sebep olmuştur

İşte gerek Mustafa Kemal ve gerekse Afet İnan'ın, Balkan Harbi ve onun gibi benzer kayıplara yol açan olaylara tanık ya da maruz kalmış kişilerdeki vatan sevgisinin, direniş ruhunun, çalışma azminin, bağımsızlık tutkusunun, milli bilincin neden yüksek olduğuna dair iki seçkin örnek kişi olduğunu söyleyebiliriz. Makedonya topraklarından farklı neden ve hayat hikâyeleriyle kopup gelen Selanikli bu iki insanın aynı zaman diliminde birbirinden farklı yer ve mekânlarda seyreden hayatları kesiştiğinde; bu ortak duygunun, bağımsız ve çağdaş bir toplumun, parlak bir geleceğin yaratılması gibi ideallerin gerçekleşmesi uğrunda her iki insanı birbirine yakınlaştırdığı görülmektedir. Bunu aynı zamanda Milli Mücadele döneminde Atatürk'ün yakınındaki Balkan kökenli komutanların dirayetinde ve Cumhuriyetin kurucu kadrolarında da bulmak mümkündür.

Sonuç olarak dışarıdan bakıldığında; Cumhurbaşkanı unvanıyla Mustafa Kemal Atatürk, modern Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurucusu, Türk Devrimi'nin yaratıcısı; Afet İnan ise bir Türk kadını olarak çağdaş cumhuriyetin aydın, çalışkan, yurtsever, onurlu kadın portresini çizmektedir.

KAYNAKÇA

Arşivler ve Resmî Yayınlar:

Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı (ATASE Arşivi).

Balkan Koleksiyonu: K: 80, D: 31, F: 5, 5-1, 5-2, K: 224, D: 135, F: 1-1, 1-15, 1-24, K: 285, D: 402, F: 1-1, 1-2, 1-3,1-4, K: 129, D: 36, F: 1-1, K: 691, D: 10, F:5, 16, 24, K: 252, D: 264, F: 68-1, 69, 77, 93, 93-1, 113, 113-1, K: 280, D: 384, F: 6-18.

ATAZB Koleksiyonu: K: 39, G: 96, B:3, K: 39, G: 98, B: 14.

1911-1912 Osmanlı-İtalyan Harbi ve Kolağası Mustafa Kemal, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1984.

Arıburnu Muharebeleri Raporu, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2011.

Atatürk İle İlgili Arşiv Belgeleri (1911-1921 Tarihleri Arasına Ait 106 Belge), Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1982.

ÇAKMAK Fevzi, *Garb-i Rumeli'nin Suret-i Ziyayı ve Balkan Harbinde Garp Cephesi.*(Orijinal) *Sofya Askerî Ataşesi Mustafa Kemal'in Raporları (Kasım 1913-Kasım 1914)*, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2007.

Kitap ve Makaleler:

AKANDERE Osman-ATA Ferudun, *Dramalı Rıza Bey ve Milli Mücadeledeki Hizmetleri*, Temel Yayınları, İstanbul, Şubat 2008.

ARSLAN Esat, "Balkan Savaşında Selanik'in Teslimi ve Yunanların Teslim Protokolüne Kayıtsızlıkları", *Dokuzuncu Askerî Tarih Semineri Bildirileri II*, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2006.

BARDAKÇI İlhan, *Bir İmparatorluğun Yağması*, Ajans-Türk Matbaacılık Sanayi, Ankara. BAYUR Yusuf Hikmet, *Atatürk Hayatı ve Eserleri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1997.

CARTHY Justin Mc, *Ölüm ve Sürgün*, Çev: Bilge UMAR, İnkılap Yayınevi, İstanbul, 2005. CEBESOY Ali Fuat, *Sınıf Arkadaşım Atatürk*, İstanbul, 1981.

HALAÇOĞLU Ahmet, *Balkan Harbi sırasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1913)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1994.

HAYTA Necdet, *Balkan Savaşları'nda Edirne*, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2010.

İLDEMİR Uluğ, *Yılların İçinden*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991.

İNAN Afet, *Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1980.

-----, *Atatürk'ten Mektuplar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1981.

İNAN Arı, *Afet İnan*, Remzi Kitapevi, İstanbul, Şubat 2006.

KARASAPAN Celal Tevfik, *Libya-Trablusgarp, Bingazi ve Fizan*, Resimli posta Matbaası, Ankara, 1960.

KARPAT Kemal, *Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler*, Çev: Bahar TIRNAKÇI, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010.

KOCATÜRK Utkan, *Doğumundan Ölümüne Kaynakçalı Atatürk Günlüğü*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2007.

-----, *Atatürk Çizgisinde Geçmişten Geleceğe*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2005.

ORTAYLI İlber, *Eski Dünya Seyahatnamesi*, Aşina Kitaplar, İstanbul, Mayıs 2007.

-----, *Tarihimiz ve Biz*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2008.

ÖZDEMİR Zekeriya, *Balkesir Bölgesinde Milli Mücadele Önderleri*, Ankara, Ocak 2001.

ÖZTUNA Yılmaz, *Avrupa Türkiye'sini Kaybımız, Rumeli'nin Elden Çıkışı*, Babıali Kültür Yayıncılığı, İstanbul, Haziran 2006.

Selanik'in Teslimi, *Tahsin Paşa Ordusu* (Osmanlıca), Sancakçıyan Matbaası, Dersaadet, 1332.

ŞARMAN Kansu, *Türk Promethe'ler*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, Şubat 2005.

ŞIVGIN Hale, *Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk-İtalyan İlişkileri*, Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2006.

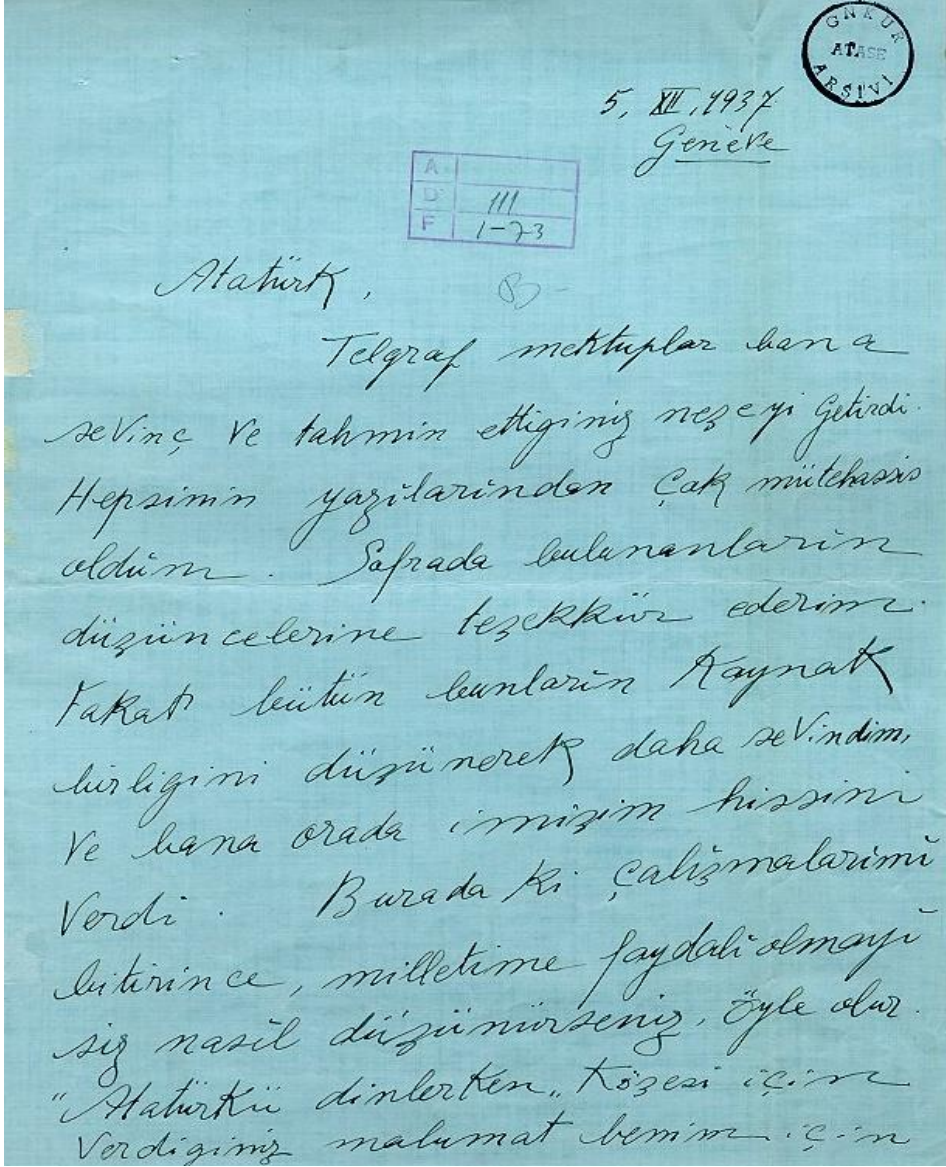
TOPRAK Zafer, "Eugene Pittard, Antropoloji ve Türk Tarih Tezi", *Toplumsal Tarih*, Tarih Vakfı Yayınları, S: 206, İstanbul, Şubat 2006.

ÜNALP F. Rezzan, *Çanakkale Muharebeleri ve Mustafa Kemal Atatürk*, *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, Özel Sayı (16), Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara, Ağustos 2010.

EKLER

EK-1

Afet İnan'ın Geneve'den ATATÜRK'e Gönderdiği 5 Aralık 1937 Tarihli Mektup*

* ATASE Arşivi, ATAZB Koleksiyonu, K: 39, G: 98, B: 14.

Çok kıymetlidir. Fakat, onları yazabilmek için kendimle iktidar bulamadım.

ATA-20
K:39
3-98-1

Size zimdilik çalışma programımı bildiriyim:

Üni. Versite kayıt işlerimi yaparak derslerime başladım.

Bu sene için programımda seçilecek derslerden "Şimler tarihini" ayırdım. Orada düşünüyordum gibi Filozofi tarihini almadım.

Diğer sanat, edebiyat tarihlerine de gittim, içlerinde beni alakadar eden den "Şimler tarihi" aldım.

Bunun üzerinde çalışırken daha istifade edeceğimi tahmin ediyordum.

ATM-20
K:39
E:39-2

Tarih Kurumunü hana lü (4)
mevzu için arşivden daküman
Verirse, Çak istifade ederet
üzerinde çalışırır.
Şim dilik çalışmaları, derslerle
beraber lümler.
Arada dinlemek için muhtelif
Konferanslarda gidiyorum.
Sene başında tadil var. Henüz
ne yapacağını bilmiyorum.
Diğer üniversitelerden yalnız
Hyon da kimin programını
getirtim. Başkaca bir pları
henüz tespit edemedim.
Kızlık haberlerini almakten
kuşvet lümlerim. Pek Çak
ellerimizden öperim. Afet